

A TISZATÁJ DIÁKMELLÉKLETE

149. szám

TARJÁN TAMÁS

„Futók, ugrók, mászók, csúszók”

SZÉP ERNŐ SPORTVERSEI ÉS A JÁTÉKMOTÍVUM

*A futball Szép Ernőnek is
szívügye volt, egyes
nagyobb szabású
műveinek szöveg helyein
pedig tematikailag és
stilisztikailag is ügyesen
alkalmazott fogása.
A Vőlegény című
színműben például a
kamasz szereplők lelkesítő
témája az FTC...*

„

A Nyugat első nemzedékének jelentős alkotói jobbára – a kortársak és az utókor szemében egyként – bizonyos írói alapszerepeket is megtestesítettek. Amint a nagy generáció kritikai feltérképezésében oly aktív Németh László írta Kaffka Margitról szóló kisportréjának nyitányaként (1933): „A Nyugat megindulása körüli években nagy szereposztás folyt felénk; akiben volt kedv és mondanivaló, rögtön elsőrangú szerephez jutott. Ady lett a Forradalom, Móricz a Nép, Babits a Hagyomány, Karinthy a Humor, Kosztolányi a Finomság, Ignotus a Szellem, Szép Ernő a Gyermekesség” (és, folytatja Németh, „Kaffka Margitnak a legkézenfekvőbb, egyszersmind legnehezebb szerep jutott: a Nő szerepe”). Az ezerkilencszázharmincas évekre már az irodalomtörténeti-kritikai megítélés evidenciájának számított Szép Ernő „gyermekessége”, azaz a gyermeki én életkori, fiziológiai, szellemi és megszólalásbeli stilizálásának az író lírai, epikai és drámai alkotásaiban sűrűn mutakozó, szemlélet- és formateremtő fontossága. Kosztolányi Dezső egy 1912-es írása a gyermekiiséget a naivitással, egyszerűséggel, „selypítéssel”, „bámulással” társította: „Lírája egyetlenegy nagy-nagy csodálkozás”, és két, fenntartással kimondott szó segítségével fordította fonákjára a gyermek-rangot: „A kabarék és a napilapok közönsége ezermesternek és gáminnek ismeri”. Ezermester, gamin: bölcs mindentudó

– és csibész kölyök. Napjainkra ez a maszk valósággal ráégett a szerzőre, bár legfőbb mai „advocatus diabolija”, Tandori Dezső, néhány újabb színházi bemutató posztabszurd tanulságai, valamint egyes irodalomtörténeti törekvések az árnyaltabb értékelést sürgetik.

A gyermeki ego egyik szükségképpen kifejeződése a Szép Ernő-életmű esetében már többek által alaposan elemzett játékoság. A játékmotívum. „Játék-verseinek” (dalainak, kupléinak, sanzonjainak, rögtönzéseinek), játék-tárgyú vagy játékos rímes szövegeinek se szeri, se száma, noha természetesen ezek (csupán a költemények sorából s csupán játék-tapadású címekkel: Gyermekjáték, Játék, A luftballon stb.) igencsak különböző jellegűek. Nem feltétlenül rögződnek a gyermeki játéktevékenység körébe, sőt nemegyszer felelnek azzal. Mint a négysoros Életem: „Az én életem nem élet / Csak életet játszik // Az a fa vagyok kérlek / Aki a vízben látszik”. E vers tüzetes vizsgálatára (az alig pár szót morzsolva váratlanul dialóguskezdemenyező „kérlek” sajátyszerűségére, a tükörkép mint halott képzetére stb.) nem térünk ki, hiszen az „életet játszik” szószerkezet önmagáért beszél, Szép Ernő vívódásairól, démonairól árulkodik. Inkább választott pályánkra lépünk máris: Szép Ernő sportverseinek irodalmi mezejére.

E sorok írója korábban, némi tréfás éllel, „a 20. század legjelentősebb magyar sportlapjának” nevezte a(z olimpiai évben, 1908-ban indult) Nyugatot Citius, altius, fortius című tanulmánya lapjain, Nyugat 100+1 című kötetében (2009). Az adott kontextus révén ez annak méltánylását jelentette, hogy a folyóirat korai éveiben, amikor az irodalom melletti, sőt az irodalmon kívüli nyitottság, sokirányú modern társadalmi és tudományos érdeklődés különösen jellemezte, sportvonatkozású írásokat, esemény-beszámolókat (például olimpiai híradást), a sportot érintő, meszszebbre gyűrűző vita-álláspontokat is szívesen közölt. A sport, ezen belül az olimpizmus a 20. század egyik nagy – és nagy távlatú – humanista eszmeköréeként, a versenyhelyzetben megmérkőző és bizonyító edzettség, testkultúra, koncentráció nemzetközi, globális, szervezett aktusaként, viszonyrendjeként, mércéjeként, tömegeket vonzó és szórakoztató (mélystruktúrájában harci, mégis békés) látványosságként tűnt fel mind az egyéni, mind a csapatsportok terén. Bár a lap erre az összetett jelenségcsoportra a maga teljességében nem ügyelt, nem is hagyta figyelmen kívül.

A sportpublicisztika már a 19. század végétől éledezett az irodalmi orgánumban. A Hét Innen-onnan rovata például 1901-ben a „foot-ball” szót magyarítva próbált ironizálni a hódító útjára indult „láb-labdáról”. Bár nem a közvetlen sportkapcsolódás hívta életre, lényeges adalék, hogy Ady Endre nevezetes verse, a Dalok a labdaterről a Nyugatban látott napvilágot 1911-ben. A munkatársak közül Tersánszky Józsi Jenő a szertorna, Nagy Lajos a birkózás elkötelezett híve és jeles művelője volt, mindketten elég közel a versenysportban történő próbálkozáshoz. Nem mellékesek azok az írói kiruccanások, melyeket Dénes Tamás sporttörténész eleve nit fel Sándor Mihály és B. Bába Éva társaságában írott, 2014-es könyvükben (A ma-

gyar labdarúgás története I. – Amatőrök és álamatőrök [1897 – 1926]): Molnár Ferenc 1913-ban a Vasárnapi Újság, Krúdy Gyula 1919-ben a Nemzeti Sport hasábjain, Karinthy Frigyes ugyanebben az esztendőben ugyanitt hallatta éles szavát fociügyben, és máskor, másutt más jeles írók is. A vívás, a nehézsúlyú ökölvívás, a szellemi sportok közül a sakk a korai nyugatosok táborában nem keveseket foglalkoztatott, sőt azokat leginkább – így épp Karinthy Frigyes –, akik maguk a szabadidős úszáson kívül nem kultiválták a sportolást.

Ez utóbbiak egyike a nem kifejezetten sportos alkatú, kevésbé előnyös fizikai adottságokkal bíró Szép Ernő. Vérbeli drukker alkat, egyszerre lelkes szurkolója és kíméletlen bírálója a sportolóknak és hazája sportcsapatainak, sporteredményeinek. Sportszeretete játékszeretetéből, drukker mivolta egójának gyermekies vonásaiból levezethető. Pályatársai írói munkásságába is beleéreztek mindezt. Gyakori, hogy „sportnyelven” nyilatkoztak kvalitásairól. Karinthy Frigyes 1922-ben ekként, cseppnyi elégedetlenségét sem rejtve (s szintén felépítve előbb a Nyugat szerepanoptikumát, ahol Ady „ezerkilós súlyokat emelget”): „Amit Szép Ernő csinál, éppen úgy a lehetetlennel való, eszméletlen és mindent feláldozó küzdelem és birkózás, mint minden, amiből szép és maradandó torzók és bábeli tornyok és befejezetlen csodapaloták származtak a földön...”; „...az ő erőfeszítése nem oly hatásos, mint az atlétáé, aki sziklákat próbál kiemelni helyéből, és szekrényekkel dobálózik és lavinákat görget”. Karinthy gigászi, Sziszüphosz-áthallású metaforikus dicséretének hangsúlyai a játék (illetve a labda, a varázsosán átszellemített játékszer) felé csön-desülnek: „Szép Ernő az ujjal tapinthatatlan és szemmel meg nem különböztethető finomságok világában keresi a lehetetlent, amit legyűrjön”; „...hajszálvékony szappanrétegből ezerszínű buborékot fú, hogy aztán ujján pörgesse, labdázzon vele, mint valami kristálygolyóval”.

Tandori Dezső számtalan Szép Ernő-jellemzése közt szemelgetve egy koraiából kölcsönzünk találó kifejezéseket. (Érdekes, hogy a saját imázsát sportossá is rendező – Liverpool-szurkolói sálat szívesen viselő –, fociról, gombfociról, lóversenyről, kártyabajnokságokról könyvek tucatját író, a sporttárgy és sportnyelv poétikumában otthonos Tandori Szép Ernő „sport-szerűségére” nemigen tér ki, és a génuszok körébe emelt médiuma gyermekies énjét önmagában sosem állítja előtérbe.) Az 1979-es A zsalu sarokvasában olvasható esszéje hősének „clown” lényét domborítja ki, írásaiban jelentkező játékos létmódját pedig mintegy a szerencsejáték síkján, abszolút pozitívként határozza meg: „...soha sincsenek veszteségei” (tegyük hozzá: ellentétben A játékbank című szösszenetének a margitszigeti játékasztaltól megkopasztva távozó, Dunába ugró veszteseivel). A vélekedés igazságtartalmánál fontosabb, hogy Szép Ernő a sportot nem elsősorban a (verseny)sport oldaláról, hanem a populáris kultúra a századelő új jelenségeivel rokon tényezőjeként fogta fel: az operett(színház), a kabaré, az orfeum, a varieté irányából szemlélve. Circenses típusú népszórakoztatásként, az ügyesség, önfegyelem, hősiesség, bizonyításvágy, játékoság, humor, sőt részben a pikantéria jelenség-együtteseként, mely a né-

pes publikumból ámulatot, örömet vált ki, s alkalmanként „csodálatos”, „képtelen” voltával példaként, ideaként hat, továbbá a nemzeti és a klubszínek iránti büszke elköteleződést ugyancsak jótékonyan növeli.

E részben cirkuszi meghatározottságú beágyazás a költő könnyed porondversei által is igazolható lenne (nem feledve, hogy a klasszikus cirkuszművészetet anti-intellektuális és valamennyi korosztályhoz szóló, „kortalan” művészeti ágként vagy mutatványos tevékenységként szokás definiálni). Ezek mindegyike szolid közéleti humorral élénkített dalszerű darab (A krokodilusok stb.), melyek akár morbidan viccelődnek a honnal, a fővárossal, a közönséggel. Az artisták – egy szomorú konkrét eset kapcsán – alcímével árulja el témáját: (Leesett egy trapézbajnok). Minden más világváros az élvezet és siker metropolisza a cirkuszművész számára – Budapest a csődé, a halálé. A vers szerint az örökösen vándorló artisták, a fáradhatatlan komédiások „...Londonban csodákat lelnek, / Berlinben korsó sört nyelnek, / Montecarlóban kártyára tesznek, / Bécsben jó marhahúst esznek, / Párisban szerelmet vallnak, / Budapesten meghalnak”. A mindössze két bokorrímmel élő verseike az összecsengések monotonijával sem enged kitérni a súlyos kritikai attitűd elől: a magyar főváros végzetes hely. (Molekulányi változatban a Sport is Budapestet fricskázza, csupán azzal a minimális tétellel, hogy a versenypályáról zsúfolt villamoson hazatérő szurkoló alulmarad: „Eredmény: 1:0 / A kalaúz javára”).

Szép Ernőt sok sportág sok eseménye és az olimpia rendezvénye egyaránt megihlette, egyszerre lelkesült és gunyoros hangon. Karinthy Frigyes és Heltai Jenő sporttárgyú (az előbbi esetében nem verses) kis szatíráihoz hasonlít az Itt vagyok!, melynek 1. rögtönzése az 1904-es stockholmi ötkarikás játékok végeztével íródott (a ma már kevésbé használatos akkori szóalakot választva: „Vége az Olympiádnak”). „Akik vadul kirohantak, / Most boldogan hazamásznak, / Mind a rugók, mind az úszók, / Futók, ugrók, mászók, csúszók, / Lövők, vívók és birkózók, / Gerelysujtók, diszkoszszóók / Stockholmból elindulnak, / Hazadűlnek, hazahullnak: / Édesanyám, vessen ágyat, / Itt a fia, szegény, bágyadt. / Elesem, ha egyet hajlok: / Én lettem a világbajnok”: enyhe népdalparódia felező nyolcasban és vicces sportágelnevezések festik alá a teljesítmény-hajszolás kinevettetését. Az 1908-as Olimpia újfent a „Nemzetemnek szent ugrálása” tárgykörében úz sportot a sportból, ezúttal a londoni olimpia apropóján, variálva az imént megismert felsorolást: „Sportvilágunk / Elment úszni, / Rúgni, kúszni, / Csúszni-mászni, / Ázni-rázni, / Sztornázni”. A Somody című rigmus indokolatlanul figurázza ki a címbeli versenyzőt, „marathon-ugrót”, „staféta-ugrót”, többes szám első személybe váltva a versenylázat és kudarcot („És a célnál más van”, „Első helyen más van”, „Szegény peches társam”, „Így ugrálunk ezrek – / Somody, Somody, / Be meg is könnyezlek, / Be meg is könnyezlek”). Az atléta Somodi István dr. 188 centiméteres bravúros teljesítménnyel – hármas holtversenyben – a magasugrás ezüstérmét szerezte meg.

A kor sportsajtójában ironikus szándékkal vagy a még kezdetleges sportszakmai nyelv okozta tévedésből sokszor írták helytelenül a versenyszámok nevét. A „futók,

ugrók, mászók, csúszók” felsorolás mégsem egészen a gyermeknyelvhez közeli, kacagtató torzítás. A sporttörténészek voltaképp máig sem jutottak egyezsége abban, pontosan körülhatárolva mi tartozik a sport gyűjtőfogalma alá. E kétséget nem leplezi például Wolfgang Behringer 2014-ben magyarul is kiadott *A sport kultúrtörténete* című friss összefoglaló munkájának Bevezetése. Hivatkozásai szerint a különféle régi európai civilizációk nagyjából egységesen a következő testmozgásokat, erőpróbákat tekintették sportnak: „a futást, az ugrást, a dobást, a mászást, a botvívást, a birkózást, a lövést, az úszást, az evezést, a vadászatot, a tornát, azonkívül a csapatjátékokat” (azaz a különféle labdajátékokat). Nem könnyű választ adni arra – utal rá Behringer –, hogy ez az öröklődő szemlélet, amely száz-százharminc év alatt, a 19. század végétől a 21. századig érkezve persze sokféle változáson, értelmezési bővülésen ment keresztül, miért sorolja a sportágak közé a lövészetet, s miért tagadja meg ugyanezt a besorolást mondjuk a zsákban futástól. A „futók, ugrók, mászók, csúszók” négy szava éppenséggel nem alkalmatlan, noha nem teljes körű négyszavas szinonimája a „sportolók” gyűjtőnévnek.

A football Szép Ernőnek is szívügye volt, egyes nagyobb szabású műveinek szöveghelyein pedig tematikailag és stilisztikailag is ügyesen alkalmazott fogása. A *Vőlegény* című színműben például a kamasz szereplők lelkesítő témája az FTC (a Ferencváros csapata), „Slózi” (a hőskor legjobb játékosa, Schlosser Imre), a „dugó” (a gól). A football – melyet a „láb” szó ügyes játszatása és a csattanó kedvéért egészében idézünk – a Fradi első külföldi túraútjától hevül fel himnizálóan. Ez több országot érintő sikersorozat volt, ha nem is azokkal az eredményekkel, melyeket Szép versebe sző: „A football az, ami a földön / Mindenkit örülten érdekel, / Hát az F. T. C. Budapestről / Az ő lábával útra kel. // Megy az F. T. C. a lábával, / Megy Bécsbe és Berlinbe megy, / Az eredmény a mi javunkra / Hol 2:1, hol 3:1. // Megy az F. T. C. a lábával / Hamburgon át, Londonba ki, / És itt is, ott is nagyokat rúg, / Isten fizesse meg neki. // Isten áldd meg az F. T. C.-t, / Mivel ott tartunk már manap, / Hogy külföldön legalább / Lábunkkal szóbaállanak”. (A csapat első túragólját Schlosser szerezte. A krónikás e ponton nem állja meg, hogy hírül adja: a túrán részt vett – és sajnos sérülést is szenvedett – a sokszoros válogatott hátvéd, Rumbold Gyula, aki nem más, mint [anyai ágon, édesanyja apai nagyapjaként] a fiam egyik dédapja. A focista tehetség ugyan öröklődött a családban, de harmadízigen már nem erre a dédunokára szállt át.)

Szép Ernő más sportágakhoz, sporttevékenységekhez kötődő verseiből mindössze címekkel s egy-két szóval nyújtunk ízelítőt. A birkózás egy nemét – a női nem birkózó bemutatóját – leíró A női birkózók aligha lesz a feministák kedvelt olvasmánya. Az „Ősbudában” megtekinthető közönségcsalogató viadal, a természetes női testek gyürkőzésének két vereségét a bujtatott erotika fűszere menti. A lóverseny, a turf az Alkalmi versikék II., A kis Taral, A turf és egyéb zöngemények tárgya, s Szép epikájában is felbukkan. A sakk iránti érdeklődést tanúsítja a Lasker-Schlechter: kettejük 1910-es világbajnoki címmérkőzését (a fiatalabb, berlini, zsidó

származású német-amerikai zseni, a filozófusként és matematikusként is tehetséges Emanuel Lasker és a bécsi, katolikus osztrák sakkszakíró, Carl Schlechter között) a poéta döntetlenre hozza ki: „Ülnek tíz évig, húznak sokszor, / A játszma vége lesz remis / És Lasker doktor, Schlechter doktor / Elölről fogják kezdeni”. A küzdelem – egy-egy győzelem és nyolc döntetlen mellett – valóban „remis”-vel ért véget, de ezzel az 5:5-tel Lasker megvédte 1894 és 1921 között birtokolt világbajnoki címét. Szép Ernő elkesergett egy röpke tízsort a nagy magyar sakkozó, Maróczy Géza balsikeréről is: csak hatodik lett aktuális sakkturnáján (Maróczy).

E két sakkvers is inkább bökvers, ám a Lasker... finoman figurázza ki a sakkjátékosok az első szakasz szerint a költőn és az ökrön is túltevő „merengését”, a négy strófa alig titkolt álláspontja szerint nem feltétlenül termékeny, aggályos stratégiai-taktikai gondolatiságot. Nem kendőzhetjük, hogy Szép Ernő sporttárgyú versei nem tartoznak a lírai életmű első vonalába. Költőjüket sokszor a sport mint kuriozitás iránti érdeklődő vonzalom vezette. A sport miliője, játékosága, változatossága részben ellensúlyozta Szép sokszor spleenes, önbizalomhiányos, a zsidó származás és a (vélt vagy valós) másodhegedűs irodalmi rang keltette keserű kisebbségi érzéseit, az évtizedek teltével még egyre sötétülő önképét, sorsa kényszerűségekből is mindinkább rátelepedő alkotói passzivitását.

Önismerete, önkritikája is kifejeződött a sportszeretben, sportkritikában: önmagára, alkatára (Tersánszky emlékezése szerint inkább kiöltözött, mint elegáns személyiségére), enyhén groteszk megjelenésére sokkal fanyarabban pillantott, mint a szeretettel kritizált sportfenoménákra, bálványokra, mezei sportolókra. Kissé fölényes, időnként leereszkedően csipkelődő sportmániája azonban az újság-, kabaré- s egyéb könnyebb műfajokban is kaput nyitott az árukapcsolásos társadalomkritikának. Érzekelte és érzékeltette, hogy a sport egyéni, klub- és válogatott szinten, helyi és világversenyeken is a mind dominánsabbá váló individuális és közösségi reprezentáció egyik nagy horderejű formájává lehet. Az első egyike volt, aki együtt látta a sportot, a művelőjét és a nézőjét. Szükségképp nem sportújságírói bennfentességre, hanem poentírozó „sport-képek” megrajzolására törekedett. Nyelvi kihívást is lelt a sporttárgyak megjelenítésében (bár a modern magyar sportszótár létrejöttéhez nemigen járult hozzá), s noha ebbe a körbe foglalható jelentős számú verse lírájának margóján rakódott le, a sport szellemisége, némely aktualitása, stílusjegye nyelvhasználatának sok szegmensében, epikai és drámai alkotásainak sűrűjében ugyancsak megjelent, legtöbb kortársánál alig fejtűnedező élénk színekkel gazdagítva amúgy is sajátos koloritú oeuvre-jét.